

A kutatás első évében 10 hónapot itthon dolgoztam a tibeti és a mongol halotti szertartásokkal kapcsolatos szakirodalom feldolgozásán, előzetes gyűjtéseim adatain és a rendelkezésre álló szövegeken, hogy megfelelő alappal és arra alapozott kérdésekkel kezdhessem a speciális mongóliai gyakorlat megismerésére irányuló helyszíni kutatásokat.

Az első évi 2 hónapos terepmunka során a vállalt témán belül főleg a halottnak szóló szövegekre koncentráltam, az interjúk és a terepmunka során erről a témáról szereztem több adatot. A terepmunka Ulánbátorban főleg a Dashchoilin és a Gandan, a Nyingmapa kolostorok közül kiemelten a Bayankhoshuu kolostorban, valamint egy független láma A. Erdenebat segítségével folyt. Mindemellett az Ulánbátorban működő kb. 50 kolostor (köztük mintegy 10, az utolsó terepmunkám óta alapított új kolostor) jó részét is végigjártam, és a témáról is kérdeztem szerzeteseiket – ennek kapcsán ‘véletlenszerűen’ is sikerült értékes adatokat beszerezniem, egy-két jelentős interjút készítenem. Az Ulánbátori kutatás mellett vidéken 2 megyében 2 kolostorban rögzítettem interjúkat, kerestem fel temetőket (ahogy Ulánbátor környékén is több temetőhelyet). A terepmunka során összesen 22 mongol lámával készült interjú (néhányukkal többször is) a temetkezési szokásokról, szövegekről, mind a Gelukpa, mind a Nyingmapa kolostorokban, és egyéb irányzatokat képviselőktől is (Kagyüpa, Dzsonangpa), többen pedig az *Altan saw* (halotti asztrológiai kézikönyv) használatáról beszéltek kiemelten. Mindemellett 3 Mongóliában élő tibeti lámával is készült interjú. Ezenkívül a legnagyobb mongol temetkezési vállalat (Ulaanbaatar Buyan KhKhK) vezetőjével, és az általa üzemeltetett két krematóriummal és kolostorral rendelkező temetőhely menedzsereivel is készült interjú. Temetéseken is sikerült résztvennem, az Ulánbátor környéki két krematóriummal egyben működő kolostorban (Mongóliában csak ezekben végeznek hamvasztást), az ezek szertartásrendjét bevezető láma illetve a temetkezési vállalat segítségével. E két kolostor halotti szertartásai a temetkezési módokat tekintve igen sokfélék (hamvasztás után az elemeknek megfelelő temetés), de olvasott szövegekben az A. Erdenebat láma által bevezetett rendet követik (lehetőseget biztosítva egyéb, személyenként szükséges szertartások elvégzésére is), mely rendszert tanulmányoztam, szertartási szövegeiket megszereztem. A temetésekről is gazdag képanyagot illetve videóanyagot sikerült rögzítenem, melyet konferenciákon is bemutatam.

A gyűjtött szövegek terén különösen a tudatáthelyezés-tudatvezetés gyakorlatainak egyes, Mongóliában sajátos formái (köztük az Öndör Gegeen részére a 4. Panchen láma által írt, és Öndör Gegeen által kommentált szöveg, illetve Shambhala *powa* gyakorlatok) megismerése és ezek szövegeinek megszerzése, átadási vonaluk egy-egy részletének megismerése; a két, krematóriummal és temetőhellyel együtt működő kolostor temetkezési

szertartásai rendszerének és szövegeinek megismerése, beleértve a hamvasztás szövegét is; valamint az ettől a hamvasztási szövegtől eltérő, és az egyik Nyíngmapa kolostorból megszerzett, kizárólag rangos lámák hamvasztásánál használt szöveget; és egy ugyaninnen kapott, a dákinik földjére újjászületést segítő szertartási szöveget és a szintén a dákinik földjére újjászületést segítő, kitevéses temetéseként általuk használt ‘Keselyűhívó’ szertartási szöveget említenek kiemelve, valamint néhány, a Gandan Egyetemén oktató B. Soronzonbold láma segítségével megismert, a hozzátartozóknak szóló szöveg tanulmányozását.

A kolostorok kapcsolódó szertartásrendszerének és felolvasásainak tanulmányozását is folytattam, a régebben gyűjtött anyagot aktualizáltam az ulánbátori kolostorok nagy részének végiglátogatásával. Az adódó alkalmakat és lehetőségeket követve a lámák közül a temetéseken rendszeresen résztvevő illetve a tudatáthelyezést, tudatkísérést (*‘pho ba, ‘pho khrid*) rendszeresebben végző vagy az *Altan saw* asztrológiai számításokkal foglalkozó lámákkal végzett többszöri interjúkra, az általuk olvasott szövegek tőlük történő begyűjtésére koncentráltam, és a kapcsolódó szertartások közül a kolostorokban végzettek, illetve a gyakorlatban kivitelezhetőnek bizonyuló, temetkezési vállalkozón keresztüli buddhista temetési szertartások megfigyelése került előtérbe.

Az eredmények ismertetése az első évben megkezdődött, mind az alább felsorolt konferenciákon, mind cikkek formájában (lásd a közleményjegyzéket).

A kutatás első évében a következő konferencia előadásokat tartottam:

1. 2015. április 16-17., Mongolian Buddhism – Past, Present and Future, International workshop dedicated to the 380th anniversary of the birth of Öndör Gegeen Zanabazar, ELTE BTK Mongol- és Belső-ázsiai Tanszék – Mongolisztikai Kutatócsoport - , Buddhizmus Kutatás Központja – MTA Néprajzi Kutatóintézet: *Preliminary Notes on Tibetan After-Death Rites in Mongolian Buddhist Practice: Texts, Text types, Ceremonial System* (a project indulása előtti előadás a kutatás témájában, a kapcsolódó konferenciacikk megírását már a project tette lehetővé)
2. 2015. november 23-24., The International Conference ”Mongolia and the Mongols: Past and Present”, Warsaw, Poland, University of Warsaw, Section of Inner Asian Studies, Faculty of Oriental Studies: *Mongolian Mourning and Burial Traditions and Tibetan Bardo-Teachings and After-Death Rites in Mongolia*
3. 2016. január 26., Körösi Csoma Társaság előadás (felolvasó ülés), *Tibeti buddhista halotti szertartások a mongol buddhizmus gyakorlatában*
4. 2016. május 17., Traveling to the Heart of Asia: A History of Western Encounters with Mongolia Workshop, Brno, Department for the Study of Religions, Faculty of Arts,

Masaryk University: *On After-Death Ritual Texts Mentioned by Travellers (A. M. Pozdnev and Bálint Gábor of Szentkatolna)*

Az első évben tartott ismeretterjesztő, tudománynépszerűsítő előadások:

1. 2016 február 28., május 22., november 02., Muditá - Idősek Dharma Közössége: *Halálra való tudatos felkészülés, haldokló segítése és a gyászfeldolgozás gyakorlatai buddhista szemléletben 1-3.*
2. 2016. szeptember 30., Kutatók éjszakája, ELTE BTK Mongol- és Belső-ázsiai Tanszék: *A mongol buddhizmus fő imája Öndör gegen Dzanabadzar, az első mongol egyházfő tollából*

A kutatás második évében is 10 hónapot itthon dolgoztam a rendelkezésre álló szövegeken, az első évben rögzített interjúk és az első terepmunka eredményeinek feldolgozásán, az ott megismert mai vallási gyakorlat részleteinek leírásán, az eredmények beillesztésén a szakirodalom alapján szerzett eddigi ismeretek, és a korábbi terepmunka eredmények közé. Az előzetes szövegtipológia átdolgozására már az első év végén sor került, majd ebbe újabb, a második év során gyűjtött szövegtípusok kerülhettek be.

Az első évi terepmunka során a hozzátartozók számára haláleset története után bemutatott bajelhárító szertartásokról kevesebbet tudtam meg. 2017 nyarán a második terepmunka során is igyekeztem az adódó lehetőségek irányát követni, így az addigi munka során gyűjtött anyag feldolgozása során felmerülő kérdések újabb, ismételt interjúkban történő tisztázása, az elhunytat segítő szertartások egyéb formáinak megismerése, 10 újabb rögzített, valamint néhány diktafonnal nem rögzített interjú elkészítése, néhány újabb, az azt megelőző évben nem vizsgált kolostor kapcsolódó szertartásainak vizsgálata, az elhunyt otthonában végzett szertartás megfigyelése, valamint több ízben a hozzátartozóknak a szerettük halálát követően a lámával történő első találkozásának, azaz a szükséges teendők kiadásának-meghallgatásának a megfigyelése mellett bővebben foglalkoztam a hozzátartozók védelmét szolgáló szertartásokkal is.

Pont ekkorra került egyrészt publikálásra modern formában néhány, a hozzátartozók védelmét szolgáló *zasal* vagy *gürem* szöveg (T. *bcos thabs*, 'gyógy mód', gyógyító-, bajelhárító szertartás, T. *sku rim*, gyógyító-, bajelhárító szertartás), melyekhez más lámáktól (főleg a Maa lam néven ismert A. Erdenebat láma) párhuzamos szövegváltozatokat is sikerült szerezni, valamint kutatásomba újabb adatközlő lámákat vontam be, közülük ebben az évben többen beszéltek ezekről. Ez a terület jóval szorosabban összefügg az *Altan saw*-ként ismert 'halotti asztrológiai' számításokkal (azonban ennek használata nélkül is zajlanak temetések (egy-egy lámák vitatják létjogosultságát, a számítások szerinti temetkezést)). A haláleset után a

hozzátartozók védelmére szolgáló szertartásokhoz kapcsolódó gyűjtött szövegek egyrészt egy eddig két kötetes, a mai mongol lámák számára kiadott tibeti szertartási szöveggyűjteményből származnak, melynek mindkét kötetében külön fejezet foglalkozik a haláleset után teendőkhöz, különböző temetési módokhoz kötődő, a halott jobb újjászületését, karmájának megtisztítását segítő, valamint a hozzátartozók védelmét célzó szövegekkel, illetve az e köteteket kiadó lámától, B. Soronzonboldtól; másrészt más lámák bocsátották őket rendelkezésemre a terepmunka során.

Ezen felül főleg két, 'különösen erős bajelhárító szertartásokra' (*khatuu zasal*, vagy *khatuu gürem*) specializálódott ulánbátori kolostorban, a Samiya khiid (T. *bsam yas*, 'Samye') és az Ürjinkhajidlin khiid (T. *u rgyan mkha' spyod gling*, 'Uddiyana, az égen járók / *dākinīk* kolostora') Nyingma kolostorokban végzett munkám is pont e területen juttatott több információhoz. A Samiya kolostorban N. Dashnyamba apát, az Ürjinkhajidlin kolostorban különösen Odonbaatar apát valamint Sugar láma volt nagy segítségemre a kutatásban. Az itt végzett munkán keresztül folytatni tudtam a mai kolostorok gyakorlatának összehasonlító vizsgálatát és a különböző hagyományok különbségeinek áttekintését is. Ezenkívül, két körülbelül egy hetes vidéki úton Khentii illetve Khowd megyékben is volt módom több lámától, több kolostorban adatokat gyűjteni, interjúkat készíteni.

Ebben az évben is eredményeimet több, az alábbiakban felsorolt konferencián ismertettem, valamint további közlemények formájában adtam közre.

A kutatás második évében a következő konferencia előadásokat tartottam:

1. 2016. október 14–15., „PURUM ET IMMUNDUM” címmel tudományos konferencia a vallási tisztaság és tisztátalanság témakörében, ELTE BTK Vallástudományi Központ: *A bűnök rituális megtisztítása, tabuk: A holttest kezelése és az elhunyt tudatosságának segítése a mongol buddhizmus halotti szertartásaiban*
2. 2016. november 10., Halál és szakralitás vallástörténeti workshop, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, PPKE BTK Sophianum: *A tudatosság vezetése, tiszta földek, kívánságimák a jó születésért, megtisztítás, erénygyűjtés: a mongol buddhizmus temetési szertartásai*
3. 2017. február 25., Terepmunka 21. században a Távol-Keleten konferencia, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport - MTA Néprajztudományi Intézet, PPKE BTK Sophianum: *Kolostori kutatómunka Mongóliában*
4. 2017. április 24-25., Mongolian Buddhism: “Buddhism in Practice” konferencia, ELTE BTK, Mongol és Belső-ázsiai Tanszék, Mongolisztikai Kutatóközpont: *The „Mongolian Books of the Dead”: outcomes of a fieldwork*

5. 2017. május 5., Újjászületés és megszabadulás a Buddhizmusban konferencia, ELTE BTK, Buddhizmus-kutatás Központja a Khyentse Foundation támogatásával: *'pho ba és 'pho krid gyakorlatok speciális szövegei Mongóliában*

A kutatás harmadik, záró évében nem történt újabb terepmunka (az addig gyűjtött anyag mennyisége miatt ez megfelelő is volt). A két terepmunka végeztével ezek eredményeinek beillesztése a szakirodalom alapján szerzett eddigi ismeretek, és a korábbi terepmunka eredmények közé, és az egyéb újonnan megszerzett szövegek feldolgozása, fordítása zajlott, illetve az újabb interjúk, az újabb terepmunkán gyűjtött információk rendszerezése, anyagfeldolgozás.

Mínthogy a második kutatási évben, a kutatási tervvel összhangban már eldőlt, hogy egy monográfia formájában egyelőre nem lehetséges még a kutatás eredményeinek közzététele (a kiadásra nem lett tervezve összeg, és nem tudtam igénybe vehető könyvkiadási támogatásról sem), így az eredményeket további cikkekben és konferencia előadásokon ismerttettem.

A kutatás harmadik évében a következő konferencia előadásokat tartottam:

1. 2017. október 26., Kőrösi Csoma Sándor és a magyar őshazakutatás, Ungariin töwd sudlaach Kőröshi Choma Shaandor ba ungaruudiin garal üüseliin sudalгаа, Pódiumbeszélgetés az ulánbátori magyar nagykövetség és az ELTE Belső-ázsiai Tanszéke, valamint Mongolisztikai Kutatóközpontja szervezésében, Ulánbátor: *Kőrösi Csoma Sándor tibetológiai kutatásai és hagyatéka (mongol nyelven, Kőröshi Choma Shaandor Tüwd sudlal ba öw soyol)*
2. 2018. május 3., Workshop on Mongolian Buddhism, dedicated to the Ceremonial Reception of the Mongolian Buddhist Canon and Mergen Gegen Monastery's Sutra Collection at Eötvös Loránd University, ELTE Belső-ázsiai Tanszéke valamint Mongolisztikai Kutatóközpontja és az ELTE Buddhizmus-Kutatás Központja szervezésében, a magyarországi Mongol nagykövetséggel együttműködve (a Khyentse Foundation, a Tan Kapuja Buddhista Főiskola és a Mönkhiin Ulag Gallery (S. Gansükh) támogatásával): *Terepmunka Mongóliában a halotti szertartások témakörében (mongol nyelven, Burkhan boloochdiin khoitiin zan üiliin talaar Mongold khiisen sudalгаа)*
3. 2018. május 6-9., The Second International Conference „Mongolia and the Mongols: Past and Present”, Warsaw, Poland, University of Warsaw: *Texts for 'Calling the Vultures' from Mongolia*

4. 2018. november 5-7., The Image as Instrument and as Reflection of Ritual in Central Asia and the Himalaya: from Antiquity to the Present, UNIOR University di Napoli L'Orientale Dipartimento Asia, Africa e Mediterraneo – SEECHAC Société Européenne pour L'Etude des Civilisations de L'Himalaya et de L'Asie Centrale – ISMEO, Associazione Internazionale di Studi sul Mediterraneo e L'Oriente, Centro Studi sul Buddhismo, UNIOR, Centro Studi su Asia Centrale Tibet Iran, DAAM, Nápoly, Olaszország: *On a text of mantra recitation and sādhana of Avalokiteśvara based on the Soyombo symbol, written by Öndör gegeen Zanabazar, the first head of Mongolian Buddhism*
5. 2018. november 22., Állatok a világ vallásaiban. Vallástörténeti workshop. ELTE BTK – PPKE BTK: *A "Keselyűhívás" buddhista halotti szertartása a mongoloknál*

A harmadik évben tartott ismeretterjesztő, tudománynépszerűsítő előadás:

1. 2018. március 25., Muditá - Idősek Dharma Közössége: *A mongol buddhizmus*

A támogatási időszakban megvalósult (a kutatási project témáján kívüli) egyéb eredményeket alább külön sorolom fel:

szakmai lektorálás (fordításkötet, megjelent)

1. *Jótevő láma, haszonleső szerzetes. A mongol szerzetes alakja a 20–21. századi mongol irodalomban.* Szerk.: Birtalan Ágnes, a kötet szerkesztésében közreműködött: Bán Kornélia és Veres Balázs, olvasószerkesztő: Dávid Ágnes, szakmai lektor: Majer Zsuzsa, Kairosz Kiadó, Budapest 2017

szerkesztési munka (konferencia kötet, megjelent)

1. Mongolian Buddhism: Past, Present and Future, International workshop dedicated to the 380th anniversary of the birth of Öndör Gegeen Zanabazar, Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2015.04.16-2015.04.17. Budapest: 2015, ELTE Budapest, Hungary, *Aspects of Mongolian Buddhism 1. Past, Present and Future.* Ágnes Birtalan – Krisztina Teleki – Zsuzsa Majer – Csaba Fahidi – Attila Rákos (eds.), L'Harmattan, Budapest 2018)

egyéb:

1. 2017. augusztus 28. – szeptember 3., Mongol műfordító tábor 4., valamint Mongol országismereti tábor, Lakitelek, ELTE Mongol és Belső-ázsiai Tanszék – Népfőiskola Alapítvány, Lakitelek: *fordítási gyakorlatok a mongol műfordító táborban és Mongol buddhizmus előadás az országismereti táborosoknak*

2. 2018. augusztus 27 – szeptember 2., Mongol országismereti tábor, Lakitelek, ELTE Mongol és Belső-ázsiai Tanszék – Népfőiskola Alapítvány, Lakitelek: *A Mongol buddhizmus története* és *A Mongol buddhizmus ma* előadások

Ezen felül a projekt három évében olyan szakmai feladatokban is részt vehettem, mint doktori témavezetés, doktori védéseken tag, doktori házi védeken bírálótíró.

Összegzésül azt emelném ki, hogy a terepmunkák kitűzött céljait sikerült elérni, az interjúk sok adattal szolgálnak, a gyűjtött szöveganyag rendkívül értékes. A kutatási eredmények fontos része, hogy az interjúk, illetve a személyes megfigyelések során szerzett információkon kívül a mongóliai mai kapcsolódó szakirodalom megismerése, feldolgozása is megtörtént, és ezek együttes felhasználása révén a szövegtípusok terén sokkal pontosabb, részletesebb képet kaptam, a helyszíni megfigyelések nyomán pedig ki tudtam térni a megismert buddhista szertartásrend terén a gyakorlatban a hagyományos mongol temetkezési szokásokkal való kapcsolódási pontokra is, mely a kutatás külön érdekes vonulata lett. A szövegtipológiát a kinti terepmunka és az annak során gyűjtött szövegek, a róluk szerzett mélyebb ismeretek során átdolgoztam, új szövegek kerültek látóterembe terepmunka során, többségüket meg is szereztem, és jónéhányat módomban volt publikálni vagy konferencián ismertetni is (a 'Kezek elválasztásának' a hozzátartozók védelmére szolgáló szövege két változata; egy a *Sukhāvati* buddhaföldre születést elősegítő, a mindennapi szertartásokon is olvasott kívánságima; egy Öndör Gegeen Zanabazar által írt, a mongolok fő szimbólumára, a Soyombo jelre is építő, halál utáni időszakban gyakran alkalmazott meditációs szöveg (speciális Avalokitesvara sadhana); a 'Keselyűhívás' temetési szertartásának a dákinik földjére újjászületést segítő szertartási szövegének két változata; a '*pho ba* és '*pho krid* gyakorlatok, azaz a tudatáthelyezés gyakorlatának speciális szövegei Mongóliában (az Öndör Gegeen és a mongolok részére a 4. Panchen láma által írt, és Öndör Gegeen által kommentált szöveg, illetve speciális mongol Shambhala powa gyakorlatok)).

Az erre a három évre tervezett, a vezető kutató részére is új témát jelentő (tehát nem addigi kutatásaira épülő) kutatómunka során gyűjtött anyag, a feldolgozás alatt álló speciális szövegek azonban akkora anyagot jelentenek, hogy abból a kutatás lezárulása után is fognak még további publikációk születni (a későbbiekben ezek pótlólag lesznek hozzáadva). [Az eddig leadott cikkek közül pedig néhány még megjelenés alatt áll, a különböző műhelyek kiadási lehetőségeitől függő lassabb megjelenési folyamat miatt – ezeknek leadott változata feltöltésre került a bírálathoz.]